

וילך - האם חז"ל מאמינים בכללים?

ד"ר חזות גבריאל

יערף כמטר לקחי תזל פטל אמרתי פשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב: (דברים לב, ב)

דבר אחר, "יערף כמטר לקחי", היה רבי נחמיה אומר: לעולם הוי כונס דברי תורה כללים, יכול כדרך שאתה כונסם כללים תהא מוציאם כללים? תלמוד לומר: "יערף כמטר לקחי", ואין יערף אלא לשון כנעני הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציא כטיפים הללו של טל ... (ספרי דברים, פיסקא שו)

קיימות מערכות משפט המכונות 'קזואיסטיות' (case), המבוססות על התייחסויות למקרים פרטיים. השופט שעוסק במקרה מסוים אמור ליישם את העולה מן התייחסויות הללו לגבי המקרה המובא בפניו. יישום כזה כרוך בהפשטה והכללה, ואחר כך יישום למקרה שבפניו.

מערכות פורמליות יותר, ובפרט מערכות המכונות 'פוזיטיביסטיות', מעדיפות חקיקה העוסקת בכללים. במקרה כזה השופט אמור לבצע דדוקציה מן החוק הכללי ולגזור מה שעולה ממנו ביחס לנסיבות שהובאו בפניו. אלו אינן אלא מקרה פרטי של החוק הכללי. בכל מקרה שבו לא ניתן להסיק מסקנה מן החוק החקוק ולהכריע באמצעות דדוקציה בלבד, נחשב על ידי הפוזיטיביזם כ'לאקונה' במערכת החוק.

המערכת ההלכתית היא מערכת 'קזואיסטית' במהותה. הטכסטים הקדומים של ההלכה, כמו המשנה, התלמודים, והמדרשים, אינם בנויים כמערכות של כללים. הם אינם מהווים קודכס משפטי במובנו הרגיל, אלא מו"מ שמנסה בדרך כלל לגזור מסקנות ספציפיות. הניסיונות ליצור קודכסים הלכתיים מקיפים במובנם המודרני הם מאוחרים יחסית. הרמב"ם הוא הראשון שיצר קודכס מקיף של כל ההלכה (למעשה הוא האחרון וגם היחיד, שהקודכס שלו מקיף את כל ההלכה כולה). לאחר מכן נוצרו ספרי פסק נוספים, כמו ה**טור**, ה**שולחן ערוך** ועוד.

כפי שמתאר מנחם אלון לכל אורך החלק השני של ספרו המונומנטלי **המשפט העברי**, כל יצירת קודכס כזה לוותה במחלוקת עזה (=פולמוסי הקודיפיקציה). יש בגנטיקה ההלכתית (ויש שיאמרו: היהודית) התנגדות אינסטינקטיבית להכללה ולקביעת קביעות גורפות ומחייבות. גם בספרי הקודכס החשובים ביותר של המערכת ההלכתית (**שולחן ערוך**, **היד החזקה** וכדו') כמעט אין כללים מופשטים. אפילו הם מתייחסים בעיקר לפרטים.

המו"מ התלמודי מלמד אותנו כיצד עלינו להסיק מסקנות מן הפרטים הנתונים למקרים נוספים. ברקע הדברים קיימים תהליכי הכללה והפשטה, אולם הם בדרך כלל מובלעים במו"מ שעיסוקו המפורש הוא כמעט אך ורק במקרים פרטיים.

שאלת היחס הלוגי בין המערכות הינה שאלה מסקרנת. אנו מניחים כי שתי אלו הן הצגות שקולות אשר מכילות את אותו תוכן, אולם מציגות אותו בשני אופנים שונים. הדיון יכול להתקיים ברמת הפרטים או הכללים ללא נפקא מינה. כאן מקום לשאלה: האם אין חשש לטעות בהכללה מתוך הפרטים, וממילא גם ביישומה במצב שונה מזה המתואר בחוק?

במלים אחרות, האם קיימים כללים כאלו שיתאימו לכל העובדות הנצפות? אם לא, אזי ברור כי הכל מצוי במוחנו ולא בעולם כשלעצמו. ברם, אם קיימים כללים כאלו, עדיין תישאל השאלה האונטולוגית: האם הכללים הללו באמת קיימים, או שמא זוהי רק צורת הצגה פיקטיבית, שהיא נוחה ויעילה (ואולי אף מדוייקת) עבור מבנה חשיבה כמו זה שלנו?

התורה שבעל-פה כולה נוטה לקזואיזם. חז"ל מורים וממליצים לנו על עיסוק בתורה דרך הפרטים. התלמוד בנוי בצורה 'קזואיסטית'. גם מתוך הכללים הלא רבים המובאים בלשון המשנה והתלמוד מצאנו לא מעט כאלו המציגים את היוצאים מן הכלל בצמוד לכללים עצמם: "בכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו - הלכה כמותו, פרט לערב וצידן וראיה אחרונה" (ראה כתובות עז ע"א ומקבילות). "הלכתא כוותיה דאבבי ביע"ל קג"ם" (כלומר תמיד הלכה כרבא נגד אבבי, פרט לשישה מקרים. קידושין נב ע"א ומקבילות) ועוד. 'הגדיל לעשות' הכלל (!) הקובע (בבלי עירובין כז ע"א ומקבילות): "אין למדים מן הכללות אפילו במקום שנאמר בו חוץ". כלומר לחז"ל אין אמון בלימוד לפי כללים.

להערות ולרכישת ספרי 'מידה טובה': hazutg@gmail.co.il